

**ΕΞΑΤΟΜΙΚΕΥΣΗ:
ὁ θεμέλιος λίθος τῆς ποιμαντικῆς τοῦ κανονικοῦ δικαίου¹**

Ἀλέξανδρος Λιαρμακόπουλος
Εἰδικὸς Ἐρευνητὴς Δ.Π.Θ.

1. Εἰσαγωγή

Κατακλιδα ἀλλὰ καὶ κορωνίδα τῆς νομοπαραγωγικῆς διεργασίας τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (691/2)² ἀποτελεῖ ἢ διὰ τοῦ τελευταίου κανόνα (Πενθ.102³) θέσπιση τῶν ἐκκλησιολογικῶν θεμελιῶν⁴ τῆς ἐξατομίκευσης⁵ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς/ἐπιτιμίου⁶ κατὰ τὴν ἐπιμέτρησή της⁷. Ἡ διατύπωση τοῦ ΠΕΝΘ.102 ἀποτελεῖ μνημειώδη σύζευξη τῆς ποιμαντικῆς ἀγωνίας πρὸς τὴν κανονικὴ θεωρία, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διατρανώνεται μὲ τὸν πιὸ καταφανῆ τρόπο ἡ μεγαλειώδης φιλανθρωπία καὶ συγκατάβαση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὸν πάσχοντα ἄνθρωπο (*μὴ εἶναι τὴν οἷαν δῆποτε ἄμαρτίαν νικῶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν*⁸), ὁ ὁποῖος καλεῖται νὰ προστρέξει στὸ «πνευματικὸ ἰατρεῖο»⁹, γιὰ νὰ ἀναζητήσῃ τὴν μόνη

¹ Θεμερὲς εὐχαριστίες γιὰ τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν βοήθεια ἀπευθύνονται στὸν Καθηγητὴ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου ΕΚΠΑ Σ. Τρωϊᾶνο, στὸν Καθηγητὴ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ π. Κύριλλο Κατερέλο, στὸν Καθηγητὴ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ Θ. Γιάγκου, στὴν Καθηγήτρια Ἱστορίας Δικαίου ΔΠΘ Μαρία Γιούνη, στὸν Καθηγητὴ Βυζαντινῆς Φιλολογίας ΔΠΘ Γρ. Παπαγιάννη, στὸν ὑπ. Διδάκτορα Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας στὸ LMU τοῦ Μονάχου Κ. Παπαναστάση γιὰ τὴν ἀποστολὴ δυσεῦρετης βιβλιογραφίας, ἀλλὰ κυρίως στὸν Διδάσκοντα (ΕΔΒΜ96) Βυζαντινοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς ΕΚΠΑ Β. Κόλλια πὺρ συνεχῶς προσφέρει μακρόθεν τίς πολυτίμες συμβουλές του καὶ ἀφειδῶς ἀναπληροῖ τὰ ἐλλείποντα τοῦ γράφοντος.

² Περί τῆς Πενθέκτης Συνόδου βλ. Τρωϊᾶνος, *Πηγές*, §4.6.11, σ. 203-205, ἔνθα βιβλιογραφία: Γκαβαρδίνας Γ., *Ἡ Πενθέκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ τὸ νομοθετικὸ τῆς ἔργου*, [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, 4], ἐκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη, 1998· Τρωϊᾶνος Σ., *Ἡ Πενθέκτη οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ τὸ νομοθετικὸ τῆς ἔργου*, Ἀθήνα, 1992.

³ Θεώρηση τοῦ Πενθ.102 βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος («*nullum crimen nulla poena sine lege*»), ὅπως ρυθμίζεται καὶ στὸ σύγχρονο δίκαιο ὑπὸ τοῦ ἄ.7§1 Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος (1975/1986/2001/2008/2019) καὶ τοῦ ἄ.1-2 ΠΚ (Ν. 4637/2019), βλ. Χριστινάκη, *Ἀρχὴ νομιμότητος*, I, §120, σ. 294-298. Γενικῶς βλ. Τρωϊᾶνος Σ., «Ἡ μὴ ἀναδρομικότητα ποινικῶν διατάξεων στοὺς κανόνες τῆς Πενθέκτης συνόδου», *Βυζαντιακὰ* 14 (1994) 81-93. Περί δὲ τῆς διατυπώσεως τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος βλ. vonFeuerbach A., *Θεωρία τοῦ ποινικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ γερμανικὴν νομοθεσίαν*, (μτφρ. Χ. Ρουσόπουλος), Ἀθήνησι, 1857, §20, σ. 50.

⁴ Εἰδικὰ περὶ τῆς ἐκκλησιολογικῆς διάστασης τῆς μετανοίας βλ. βλ. Καλλιακμάνης, *Λεντίω ζωννύμενοι*, II, σ. 167 κέξ.

⁵ Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἐξατομίκευσης βλ. καὶ Χριστινάκη Εἰ., «Οἰκονομία καὶ ἐξατομίκευση», *Ἀπὸ τὴν θεία οἰκονομία στὴν οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἡρόδοτος, Ἀθήνα, 2015, σ. 245-274.

⁶ Στὸ σύγχρονο «ἐκκλησιαστικὸ ποινικὸ δίκαιο» κυριαρχεῖ ὁ τεχνικὸς ὅρος «ἐκκλησιαστικὴ ποινή», στὸ ἐννοιολογικὸ εὔρος τοῦ ὁποῖου περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἐπιτίμια· βλ. Χριστινάκη Εἰ., *Κανονικὴ θεωρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς*, [Νομοκανονικὰ Ἀνάλεκτα, 11], ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα, 2018, σ. 196-208· Χριστινάκης Π., *Τὰ ὑποκειμενικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀδίκου κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνες*, Ἀθήνα, 1986, σ. 105· Γιαννακοπούλου Ἐ., «Οἱ ὅροι ἔγκλημα καὶ ποινὴ στὰ πρακτικὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων», *Ἀντικλήσιον (Τιμητικὸς Τόμος Σ. Τρωϊᾶνου)*, ἐκδ. Σάκκουλας, Ἀθήνα, 2013, σ. 317-347· Φειδᾶς Β., «Χαρακτήρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποινῆς», *Χριστιανὸς* 22 (1988) 5-10.

⁷ Συγκριτικὴ ἐξέταση τοῦ Πενθ.102 καὶ ἄ. 79 τοῦ προῖσχυσαντος ΠΚ (Ν. 1492/1950) βλ. Χριστινάκης, *Ἐπιμέτρηση ποινῆς*, passim.

⁸ *Διδασκαλία πρὸς Ἀντίοχον Δοῦκα*, PG 28.644D (τοῦτο τὸ κείμενο θεωρεῖται νόθο ἔργο τοῦ Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας· βλ. Παπαδόπουλος Σ., *Πατρολογία*, I-III, Ἀθήνα, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα, 1977-2010, τ. II, σ. 321). Βλ καὶ Βαλσαμών: ΡΠ 2.69 καὶ 3.22· Ματθαῖος Βλάσταρης, *Σύνταγμα*: ΡΠ 6.363· CFHB 19/2.134⁷⁻⁸ (§116).

⁹ Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Γένεσιν*: «*Ἰατρεῖον γάρ ἐστι πνευματικὸν ἡ ἐκκλησία, καὶ δεῖ τοὺς ἐνταῦθα παραγενομένους κατάλληλα τὰ φάρμακα λαμβάνοντας, καὶ τοῖς οἰκείοις τραύμασιν ἐπιτιθέντας, οὕτως ἐπανέναι.*», PG 53.22A.

δυνατή ίαση στὰ δυσίατα τραύματά του¹⁰. Ἡ μέθοδος θεραπείας ἀκολουθεῖ μὲν γενικὲς κατευθύνσεις, ἀλλὰ πάντοτε διαφοροποιεῖται γιὰ κάθε περίπτωση, ἀφοῦ ὁ ἐκάστοτε ἀσθενὴς παραμένει μοναδικὸ καὶ ἀνεπανάληπτο πρόσωπο, τὸ ὁποῖο ἀπαιτεῖ ἐξειδικευμένη φροντίδα. Τὸ ἱατρικὸ πρότυπο¹¹, μὲ τὸ ὁποῖο εἶναι διαποτισμένο τὸ λεξιλόγιο τοῦ Πενθ.102, ἀποτελεῖ ἀντίδοτο στὴν ἀναφαινόμενη ἐκνομίκευση καὶ συνεπῶς ἐκκοσμίκευση τοῦ κανονικοῦ δικαίου¹², ὥστε νὰ θεσπίζεται αὐτὸς ὁ κανόνας ὡς καθοδηγητικὸς φάρος τόσο τῆς ποιμαντικῆς πράξεως, ὅσο καὶ τῆς κανονικῆς τάξεως τῆς Ἐκκλησίας.

2. Καταβολὲς τῆς ἐξατομίκευσης

Δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως ὁ Πενθ.102 τὴν πρώτην φοράν θέσπισης τῆς ἀρχῆς τῆς ἐξατομίκευσης τῆς ποινῆς/ἐπιτιμίου, ἀλλ' ἤδη ἀπαντᾷ στὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο καὶ σὲ προγενέστερους τοῦ Πενθ.102 ἐκκλησιαστικὸς κανόνες. Σύμφωνα μὲ τὸν Πανδέκτη (D.48.19.11.1 = B.60.51.11)¹³ ὁ νομικὸς Marcianus ἀναφέρει ὅτι ὁ δικαστὴς

¹⁰ Γιὰ τὸν πνευματικὸ πατέρα ὡς ἱατρὸ βλ. Γκίκας, *Ὁ πνευματικός*, σ. 95-99.

¹¹ Ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζεται ὡς *ψυχῆς ἱατρειὸν*, πχ.: Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Περὶ τοῦ μὴ δημοσιεῖν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν, μηδὲ κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν*, 1: «...καὶ γὰρ ἱατρειὸν θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας τὸ διδασκαλεῖόν ἐστίν· ἱατρειὸν, οὐχὶ σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν. Πνευματικὸν γὰρ ἐστίν, καὶ οὐχὶ τραύματα σαρκὸς, ἀλλ' ἁμαρτήματα διανοίας διορθοῦνται· τῶν δὲ ἁμαρτημάτων τούτων καὶ τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον ὁ λόγος ἐστίν. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἐκ βοτανῶν τῶν ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ῥημάτων τῶν ἐξ οὐρανοῦ σύγκειται· τοῦτο οὐκ ἱατρῶν χεῖρες, ἀλλὰ προφητῶν κατεσκευάσαν γλῶτται. Διὰ τοῦτο διαρκὲς ἐστίν, καὶ οὐτε πλήθει χρόνων ἀμαυροῦται, οὐτε δυνάμει νοσημάτων ἐλέγχεται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἱατρῶν φάρμακα ἀμφοτέρα ταῦτα ἔχει τὰ ἐλαττώματα· νεαρὰ μὲν γὰρ ὄντα τὴν ἰσχὺν ἐπιδείκνυται τὴν ἐαυτῶν ὅταν δὲ χρόνος παρέλθῃ πολὺς, καθάπερ τὰ γεγρακότα τῶν σωμάτων, ἀσθενέστερα γίνεται· πολλάκις δὲ αὐτὰ καὶ δυσκολία ἀρρώσθημάτων διήλεγξεν· ἀνθρώπινα γὰρ ἐστίν· τὸ δὲ θεῖον φάρμακον οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ χρόνον διαγενομένου πολλοῦ, τὴν οἰκείαν ἰσχὺν ἔχει πᾶσαν. Ἐξ ὅτου γοῦν ἐγένετο Μωϋσῆς (ἐξ ἐκείνου γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν Γραφῶν), τοσοῦτους ἐθεράπευσεν ἀνθρώπους, καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν οὐκ ἀπέβαλεν· ἀλλ' οὐδὲ νόσημα αὐτοῦ περιεγένετο πώποτε. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἐστίν ἀργύριον καταβαλόντα λαβεῖν, ἀλλ' ὁ προαίρεσιν καὶ διάθεσιν γνησίαν ἐπιδειξάμενος, ἅπαν ἔχων ἀπήλθε. Διὰ τοῦτο καὶ πλοῦσι καὶ πένητες ὁμοίως τῆς ἱατρείας ἀπολαύουσι ταύτης.», PG 51.353-355. Πβ. δὲ καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ Ἑκαταίου ἐν Jacoby F., *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrH)*, Leiden, 1923-1958, τ. IIIA, σ. 264 (§25⁴⁷⁸), καὶ τὴν ἀντίστοιχη παρομοίωση πρὸς τὰ δικαστήρια: Λιβάνιος, 15.37: «Σώματος μὲν οὖν ἕξις ἀρίστη ἢ μὴ χρήζουσα ἱατροῦ, ψυχῆς δὲ ἡ δικαστοῦ μὴ ἐφιεμένη, ἱατρεία γὰρ τῶν κατὰ ψυχὴν νοσημάτων τὰ δικαστήρια.», R. Foerster, *Libanii opera*, VI, Lipsiae, 1911, σ. 138¹²⁻¹⁵.

¹² Πιτσάκης Κ., «Παίζοντες εἰς ἄλλοτρίους βίους. Δίκαιο καὶ πρακτικὴ τῶν γαμικῶν κωλυμάτων στὸ βυζάντιο», *Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὸ βυζάντιο*, Ἀθήνα, 1989, σ. (217-236) 223· περὶ δὲ τοῦ διπλοῦ κινδύνου τοῦ δικανισμοῦ καὶ τοῦ ἠθικισμοῦ βλ. Καλλιακμάνης, *Λεντίω ζωννύμενοι*, II, σ. 176 κέξ.

¹³ D.48.19.11pr (Marcianus): «*Perspiciendum est iudicanti, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiae gloria affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quaeque res expostulat, statuendum est. plane in levioribus causis proniores ad lenitatem iudices esse debent, in gravioribus poenis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi.*», βλ. καὶ 48.19.42 (Hermogenianus): «*Interpretatione legum poenae molliendae sunt potius quam asperandae.*», CIC 1/2.759· B.60.51.11: «*Πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ ἁμαρτήματος δεῖ τὴν τιμωρίαν ἐπιφέρεισθαι καὶ μῆτε σκληρὸν μῆτε μὴν ἐλαφρὸν φαίνεσθαι τὸν δικαστὴν· πλὴν ἐν τοῖς ἐλαφροῖς ἐλαφρὸν εἶναι αὐτὸν δεῖ καὶ ἐν τοῖς βαρυτέροις σφοδρὸν μετὰ καλοθελοῦς συμμετρίας.*», βλ. καὶ 60.51.39: «*Διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν νόμων πραῦνεσθαι δεῖ τὰς τιμωρίας, οὐ μὴν τραχύνεσθαι.*», Scheltema et a., σ. 3074¹³⁻¹⁶ καὶ 3083⁷⁻⁸. Πβ. ὡς πρὸς τὸ μεταγενέστερο κοσμικὸ δίκαιο τὸ προοίμιον τῆς Ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων (βλ. Τρωϊάνος, *Πηγές*, §4.4, σ. 160 κέξ.), ὅπου (ὡς ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιδιορθώσεως εἰς τὸ φιλανθρωπότερον τῆς ποινικῆς μεταχείρισης τῶν ἐγκληματιῶν) ἐξαγγέλλεται ὅτι οἱ δικαστὲς πρέπει στίς ἀποφάσεις τους νὰ κρίνουν ὀρθὰ καὶ νὰ ἀπονέμουν χωρὶς πάθη ὅ,τι προσήκει στὸν καθένα: *Ἐκλογὴ τῶν νόμων*, προοίμιον: «...ὀρθὰ περὶ τὰς κρίσεις βλεπέτωσαν καὶ ἀπαθῶς τὰ κατ' ἀξίαν ἐκάστω νεμέτωσαν.» Burgmann L., *Ecloga (Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos' V.)*, [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 10], Frankfurt a. M., 1983, σ. 164⁷⁶⁻⁷⁷. αὐτὸ παραπέμπει μὲν στοὺς γριφῶδεις ὀρισμοὺς τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ πβ. καὶ τὴν «παραβολὴν τοῦ

επιβάλλεται να εξατομικεύει την ποινή αναλόγως προς την βαρύτητα της πράξεως του δράστη, ώστε να μη αποβεί ούτε ιδιαίτερα αυστηρή ούτε πολύ επιεικής¹⁴. Στο δε αρχαίο κανονικό δίκαιο, ο 5^{ος} κανόνας της εν Αγκύρα συνόδου (ca. 314) προβλέπει τους... *ἐπισκόπους ἐξουσίαν ἔχειν τὸν τρόπον τῆς ἐπιστροφῆς δοκιμάσαντας φιλανθρωπεύεσθαι ἢ πλείονα προστιθέναι χρόνον καὶ θεσπίζει ὅτι πρὸ πάντων... καὶ ὁ προάγων βίος καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ἐξεταζέσθω, καὶ οὕτως ἡ φιλανθρωπία ἐπιμετρείσθω*¹⁵. Ἔτσι, ὁ Ἀγκύρ.5 επιβάλλει στὸν ἐπίσκοπο (τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ἔχει ἐπιφορτίσει μὲ τὴν ἐπισκοπικὴ διάκριση¹⁶) κατὰ τὴν ἐπιμέτρηση τῆς ποινῆς νὰ συνεκτιμᾷ στοιχεῖα ἀναφερόμενα στὴν προσωπικότητα τοῦ ἐπιτιμωμένου, ὥστε διὰ τῆς εξατομικεύσεως νὰ ἐξειδικεύεται ὁ ἐκάστοτε *τρόπος τῆς ἐπιστροφῆς* μέσα σὲ πνεῦμα φιλανθρωπίας¹⁷. Ἐπιπροσθέτως ἡ εξατομικέυση ἀπασχόλησε καὶ τὴν Α΄ ἐν Νικαία Οἰκουμενικὴ σύνοδο (325) καὶ ἀποτυπώθηκε στὸν κανόνα Α΄12¹⁸, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐξέταση τῆς προαίρεσης καὶ τοῦ εἴδους τῆς μεταμέλειας τοῦ ἀμαρτωλοῦ¹⁹, ὥστε σὲ περίπτωσι ἐμπρακτικῆς μετάνοιας νὰ ἐφαρμόζεται ἡ ἐπιείκεια, ἐνῶ σὲ ἀντίθετη περίπτωσι ἡ ἀκρίβεια²⁰. Ἐπομένως, ἡ εξατομικέυσι τῆς ποινῆς ἀποτελεῖ ἀρχαιότερο τοῦ Πενθ.102 θεσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνευρίσκεται τόσο στὸ πολιτειακό, ὅσο καὶ στὸ κανονικό δίκαιο τῆς πρώιμης ἐποχῆς.

3. Ἡ εξατομικέυσι στὴν Πενθέκτη σύνοδο

Ἡ προηγούμενη ὥστόσο παράδοσι περὶ εξατομικέυσι συμπτυκνώνεται λίαν ἀριστοτεχνικά στὸν Πενθ.102²¹, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελέσει σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν

ἀσώτου», ὅπου ὁ φιλόφρων πατέρας διαθέτει τὴν περιουσία του καταλίποντας στὸ κάθε τέκνο του ὅ,τι τοῦ ἀρμόζει, δηλ. ὅ,τι θὰ τοῦ ἀποβῆ χρήσιμο.

¹⁴ Τρωϊάνος Σ., *Εἰσηγήσεις Βυζαντινοῦ Δικαίου*, ἐκδ. Ἡρόδοτος, Ἀθήνα, 2014, §7.2.4, σ. 181.

¹⁵ Joannou, *Discipline*, I/2, σ. 60¹⁵-61³. Περὶ τῆς Συνόδου τῆς Αγκύρας (ca. 314) βλ. Μενεβίσογλου, *Εἰσαγωγή*, σ. 324-333.

¹⁶ Βαλσαμών: ΡΠ 3.30: «*Ταῦτα δὲ πάντα εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν διάκρισιν ἀνέθεντο οἱ πατέρες, ὡς ἂν πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἡμαρτηκότος καὶ τὴν ῥαθυμίαν, ἢ προστεθήσονται τὰ ἐπιτίμια ἢ ἐκκοπήσονται· ἐξετάζεται δὲ καὶ ἡ προτέρα τούτων ἀναστροφή, ἵνα ἡ φιλανθρωπία, ἢ ἀσθηρίας τύχωσιν.*» Ζωναρᾶς: ΡΠ 3.32: «*...ἐπεὶ... ἤδεισαν, ὅτι οὐ πάντες ὁμοίως μετανοοῦσιν, ἀλλ' οἱ μὲν ἐπιμελέστερον ἔχονται τῆς μετάνοιας, οἱ δὲ ῥαθυμότερον, τὸ πᾶν τῆς ἐπ' αὐτοῖς οἰκονομίας τοῖς ἐπισκόποις ἀνέθεντο, ὥστε δοκιμάζωσιν ἐκείνους τὸν τρόπον τῆς ἐκάστου ἐπιστροφῆς, καὶ φιλανθρωπεύεσθαι, καὶ συστέλλωσιν τὸν χρόνον τῶν ἐπιτιμῶν τοῖς θερμότερον μετανοοῦσι, καὶ πλείονα προστιθέναι χρόνον τοῖς νωθρότερον σκοπεῖν δὲ καὶ τὸν προλαβόντα βίον αὐτῶν, καὶ τὸν μετὰ ταῦτα, εἰ σωφρόνως ἔζωσιν καὶ συντηρημένως, καὶ ζῶσιν, ἢ ἀνεμμένως καὶ ἀδιαφόρως, καὶ οὕτως ἐπιμετεῖν αὐτοῖς τὴν φιλανθρωπίαν.*» Ἀριστηνός: «*Παρὰ τῆς ἐξουσίας δὲ κείσεται τοῦ ἐπισκόπου, ὡς ὄρᾳ αὐτοῦ, εἴτε σπουδάζοντας ἢ καὶ ἀμελοῦντας, οὕτω καὶ διατεθῆναι, καὶ ἡ φιλανθρωπεύεσθαι καὶ συντεμεῖν τὸν χρόνον τῆς μετάνοιας ἢ μᾶλλον προσθεῖναι τούτοις· κατεξέτασι δὲ καὶ τὸν προλαβόντα βίον αὐτῶν, ὁποῖος ἦν, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν καταστάσεων, τῆς τε νῦν ὑπόσεως καὶ τῆς προτέρας, ἢ μειώσῃ ἢ ἐπανξῆσῃ τὰ ἐπιτίμια.*», Παπαγιάννη - Τροϊανός et al., *Aristenos*, σ. 34⁴⁴⁻⁵⁰, καὶ πβ. ἐν σ. 33 τὴν φράσι τῆς Συνόψεως: «*Ὁ προάγων δὲ βίος καὶ ὁ ἐπόμενος σπουδαῖος ὢν ἢ οὐ σπουδαῖος τὸν ἐπίσκοπον φιλανθρωπότερον ἢ ἀφιλανθρωπότερον δείκνυσιν.*»

¹⁷ Χριστινάκη, *Ἀρχὴ νομιμότητος*, II, §5, σ. 49-51.

¹⁸ CCCOGD 1.26· βλ. Bright, *Canons*, σ. 46-50· L'Huillier, *Disciplinary work*, σ. 67-68.

¹⁹ Περὶ τῆς διακριβώσεως τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν ἀμαρτημάτων βλ. Κορναράκης Ἰ., *Μαθήματα Ἐξομολογητικῆς*, ἐκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 2017, κεφ. 3.1

²⁰ «*Ἐφ' ἅπασιν δὲ τούτοις προσήκει ἐξετάζειν τὴν προαίρεσιν καὶ τὸ εἶδος τῆς μετάνοιας· ὅσοι μὲν γὰρ φόβῳ καὶ δάκρυσιν καὶ ὑπομονῇ καὶ ἀγαθοεργίαις τὴν ἐπιστροφὴν ἔργῳ καὶ οὐ σῆματι ἐπιδείκνυνται, οὗτοι, πληρώσαντες τὸν χρόνον τὸν ὀρισμένον τῆς ἀκροάσεως, εἰκότως τῶν εὐχῶν κοινωνήσουσι, μετὰ τοῦ ἐξεῖναι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ φιλανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν βουλευσασθαι· ὅσοι δὲ ἀδιαφόρως ἠνεγκαν καὶ τὸ σῆμα τοῦ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀρκεῖν ἑαυτοῖς ἠγήσαντο πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν, ἐξάπαντος πληροῦτωσαν τὸν χρόνον.*», CCCOGD 1.26²⁵⁴⁻²⁶⁹.

²¹ ACO II.2.4.60¹⁵-61¹¹: «*Δεῖ δὲ τοὺς ἐξουσίαν λυεῖν καὶ δεσμεῖν παρὰ Θεοῦ λαβόντας σκοπεῖν τὴν τῆς ἀμαρτίας ποιότητα καὶ τὴν τοῦ ἡμαρτηκότος πρὸς ἐπιστροφὴν ἐτοιμότητα καὶ οὕτω κατάλληλον τὴν θεραπείαν προσάγειν τῷ ἀρρώστῳ, ἵνα μὴ τῆς ἀμετρίας καθ' ἑκάτερον χρώμενος ἀποσφαλεῖ πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ κάμνοντος· οὐ γὰρ ἀπλή τῆς ἀμαρτίας ἢ νόσος ἀλλὰ ποικίλη καὶ πολυειδὴς καὶ πολλὰς τῆς*

μετέπειτα κανονική και ποιμαντική γραμματεία. Οί κύριοι άξονες τής εξατομίκευσης είναι ο έλεγχος του είδους τής φύσης τής άμαρτίας αλλά και τής προθυμίας τής έπιστροφής του άμαρτόντος²². γι' αυτό ο Πενθ.102 προαναγγέλλει (με ένα όμοιοτέλεuto) ότι ο ποιμένας²³ χρειάζεται να εξετάζει τήν τής άμαρτίας ποιότητα και τήν του ήμαρτηκότος προς έπιστροφήν έτοιμότητα²⁴. Άν και τo κοσμικό δίκαιο έπιτάσσει τήν διερεύνηση πολλών πτυχών τής πράξεως και του προσώπου (D.48.19.16 = B.60.51.15)²⁵, ώστόσο ο Πενθ.102 δέν αποτελεί μία άπλη άντιγραφή του τότε κοσμικού δικαίου άλλ' άντιθέτως μία άνανοηματοδοτημένη έρμηνεία όλων αυτών των παραμέτρων με γνώμονα τήν υιοθέτηση τής πλέον δραστικής θεραπευτικής μεθόδου. Ο έπίσκοπος (ή ο έντεταλμένος πρεσβύτερος ή τo άρμόδιο έκκλησιαστικό όργανο) στρέφεται προς τήν πράξη, άνιχνεύοντας κυρίως τά αίτια, τά όποια τήν προκάλεσαν, καθώς και προς τo πρόσωπο του άμαρτωλού, με βασικό στόχο να ένισχύσει (άκόμη και παιδευτικώς) τήν διάθεση του άμαρτωλού προς άπομάκρυνση από τήν άμαρτία.

4. Ποιμαντική προσέγγιση τής εξατομίκευσης

Λίαν ευστόχως ή μεταγενέστερη *Σύνοψις κανόνων* θά καταχωρίσει έν συντόμω τόν Πενθ.102 γράφοντας ότι δι' αυτού ή τής άμαρτίας επί πᾶσι σκοπεΐται ποιότης και ή

βλάβης παραφύδαδς βλαστάνουσα, έξ ών τo κακόν επί πολδ διαχειΐται και πρόσω βαΐνει, μέχρις αν σταΐη τή δυνάμει του θεραπεύοντος, ώστε τόν τήν ιατρικήν έν πνεύματι έπιστήμην έπιδεικνύμενον πρότερον χρή τήν του ήμαρτηκότος διάθεσιν έπισκέπτεσθαι και είτε προς τήν υγείαν νεύει ή τούναντίον διά των οικείων τρόπων προσκαλείται καθ' έαυτου τo άρρώστημα έφορᾶν όπως τε τής έν τῷ μεταξύ προνοείται άναστροφής και ει μη τῷ τεχνίτη άντιπαλαΐει και τo τής ψυχής έλκος διά τής των έπιτιθεμένων φαρμάκων αυξάνει προσαγωγής, και ούτω τόν έλεον κατ' άζΐαν έπιμετρεΐν. Πᾶς γάρ λόγος Θεῷ και τῷ τήν ποιμαντικήν έγχειρισθέντι ήγεμονίαν τo πλανώμενον πρόβατον έπαναγαγεΐν και τρωθέν υπό του ὄφους εξΐάσασθαι και μήτε κατὰ κρημνών ώθησαι τής άπογνώσεως μήτε τόν χαλινόν έπιδοῦναι προς τήν του βίου εκλυσΐν τε και καταφρόνησιν, άλλ' ένι γε τρόπω πάντως, είτε διά των αΐσθητοτέρων τε και στυφόντων είτε διά των άπαλωτέρων τε και πραοτέρων φαρμάκων, κατὰ του πάθους στήναι και προς συνούλωσιν του έλκους άνταγωνίσασθαι, τούς τής μετανοΐας καρπούς δοκιμάζοντι και οίκονομοῦντι σοφῶς τόν προς τήν άνω λαμπροφορίαν καλούμενον άνθρωπον. Αμφοτέρα τοΐνυν είδέναι ήμᾶς χρή, και τά τής άκριβείας και τά τής συνηθείας, έπεσθαι δε επί των μη καταδεξαμένων τήν άκρότητα τῷ παραδοθέντι τύπῳ, καθώς ο ιερός ήμᾶς εκδιδάσκει Βασΐλειος.». Αποδοση του Πενθ.102 στην νεοελληνική βλ. Ακανθόπουλος Π., *Κώδικας ιερών κανόνων και εκκλησιαστικής νομοθεσίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 42009, σ. 167· Χριστινάκης, *Έπιμέτρηση ποινης*, σ. 1865-1867· Βαβοῦσκος Α., *Κώδικας Νομοκανονικός*, εκδ. Μέθεξις, Θεσσαλονίκη, 2016.

²² Βλ. τήν έρμηνεία του Αριστηνου: «Τά μεν έπιτίμια εφ' εκάστῳ άμαρτήματι ὄρισαν οΐ πατέρες, τήν δε κρίσιν πᾶσαν άνέθεντο προς τόν τήν εξουσίαν παρὰ θεου λαβόντα του δεσμεΐν τε και λυεΐν, όπως αυτος και τήν ποιότητα σκοπήση του άμαρτήματος και τήν έπιστροφήν του ήμαρτηκότος, και ούτως έπιμετρήση τo έλεος τήν θεραπείαν προσάγων κατάλληλον τῷ άρρωστήματι. Ο γάρ πᾶς λόγος τῷ θεῷ και τῷ τήν ποιμαντικήν έγκεχειρισμένῳ ήγεμονίαν έν τούτῳ εστί, έν τῷ τo πλανώμενον πρόβατον έπαναγαγεΐν και μη κατὰ κρημνών ώθησαι τής άπογνώσεως και τόν τρωθέντα υπό του ὄφους εξΐάσασθαι, είτε διά των αΐσθητοτέρων τε και στυφόντων, είτε διά των άπαλωτέρων τε και πραοτέρων φαρμάκων.», Παπαγιάννη - Troianos et a., *Aristenos*, σ. 208⁹¹³⁻⁹²².

²³ Για τά χαρακτηριστικά του ποιμένου βλ. Γκίκας Α., *Μαθήματα Ποιμαντικής*, εκδ. Μυθονία, Θεσσαλονίκη, 52004, σ. 69 κέξ.

²⁴ ACO II.2.4.60¹⁶⁻¹⁷.

²⁵ D.48.19.16.1 (Saturninus): «*Sed haec quattuor genera consideranda sunt septem modis: causa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, eventu.*», CIC 1/2.654· B.60.51.15: «*Εξετάζεται δε ταυτα κατὰ τρόπους έπίτα: από αίτιας, από προσώπου, από τόπου, από καιρου, από ποιότητος, από ποσότητος, από τής εκβάσεως.*», Scheltema et a., σ. 3076¹⁻³, βλ. και *Σχόλια Βασιλικών*, 60.51.15.1: «*Ταυτα δε τὰ δ' γένη αναζητεΐν χρή κατὰ έπτα τρόπους: τή αίτία, τῷ προσώπῳ, τῷ τόπῳ, τῷ χρόνῳ, τῇ ποιότητι, τῇ ποσότητι, τῷ αποτελέσματι.*», Scheltema H. – Holwerda D. – van der Wal N., *Basilicorum libri LX. Series B: Scholia*, [Scripta Universitatis Groninganae], Groningen, 1953-1985, σ. 3083⁷⁻⁸.

ἐπιστροφή καθορᾶται, καὶ οὕτω μετρεῖται τὸ ἔλεος²⁶. Ἡ Ἐκκλησία ἐμφανίζεται ὡς ταμειοῦχος τοῦ ἐλέους καὶ κατὰ τὴν ἐξατομίκευση ἐπιτελεῖται ἡ ἐπιμέτρηση αὐτῆς πάντοτε τῆς φιλανθρωπίας εἴτε πρόκειται περὶ ἀκριβείας εἴτε περὶ οικονομίας²⁷, ἀφοῦ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὡς σκοπὸς ἀναφαίνεται ἡ ἐξάπαντος σωτηρία τοῦ ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας τρωθέντος ἀμαρτωλοῦ (Βασ.3²⁸)²⁹.

Ἡ ἐξατομίκευση προβάλλει ὡς πρώτησιτη ἀρχὴ τῆς ὀρθῆς ποιμαντικῆς μεθόδου³⁰ γιὰ τὸν ἐπωμισθέντα τὴν ποιμαντικὴ ἐξουσία ἐπίσκοπο (τῷ τὴν ποιμαντικὴν ἐγχειρισθέντι ἡγεμονίαν³¹), ἀφοῦ περὶ αὐτοῦ ἔχει θεσπισθεῖ ...ἔχειν τὴν αὐθεντίαν τῆς... φιλανθρωπίας τὸν κατὰ τὸν τόπον ἐπίσκοπον (Δ'16)³². Σύμφωνα μὲ τὸν Πενθ.102 ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὁμοιάζει στὸν Θεὸ ὁ πνευματικὸς, ἀφοῦ γίνεται κι αὐτὸς ποιμὴν καλὸς³³, ποὺ ἀκολουθεῖ ἐναγωνίως τὸ ἐν τοῖς ὄρεσι πλανηθὲν πρόβατο, γιὰ νὰ τὸ φέρει πίσω στὸν δρόμο τῆς σωτηρίας³⁴. Ὑἱοὶ, ὁ πνευματικὸς γίνεται θεοείκελος ποιμὴν δικαιοσύνης³⁵, δηλ. φιλανθρωπίας, καθὼς ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ εἶναι τελικὰ ἡ φιλανθρωπία του³⁶, ἀφοῦ νικᾷ... ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τῆς δικαιοσύνης τὴν ψῆφον κατὰ τὸν Θεοδώρητο Κύρου³⁷, ὅπως

²⁶ Papagianni - Troianos et a., *Aristenos*, σ. 208⁹¹¹⁻⁹¹². Περὶ τῆς *Συνόψεως κανόνων* (580-691/2), ὅπως προέκυψε κατόπιν ἐπεξεργασίας (Γ' αἰ.) βλ. Τρωϊᾶνος, *Πηγές*, §4.6.4, σ. 189-191, καὶ §4.7.5, σ. 333-337.

²⁷ Περὶ ἀκριβείας καὶ οικονομίας στὴν ποιμαντικὴ βλ. Καλλιακμάνης, *Λεντίφ ζωννόμενοι*, I, σ. 75 κέξ· Γκίκας, *Ποιμαντικὴ Θεραπευτικὴ*, σ. 186 κέξ. Περὶ ἐπιεικειᾶς βλ. Καψάνης, *Ποιμαντικὴ Διακονία*, σ. 143-153.

²⁸ Joannou, *Discipline*, II, σ. 101 (πβ. Courtonne Y., *Saint Basile: Lettres*, I-II-III, [Collection des Universités de France (Les Belles Lettres), Série grecque, 132-149-148], Paris, 1957-1961-1966, τ. II, σ. 125¹⁴⁻²¹).

²⁹ Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Β' Πρὸς Κορινθίους*: «διὸ καὶ δικαίως πάντα ἄν τις αὐτὴν καλέσειε, καὶ δικαστήριον, καὶ ἰατρεῖον, καὶ φιλοσοφίας διδασκαλεῖον, καὶ ψυχῆς παιδευτήριον, καὶ γυμνάσιον δρόμων τῶν εἰς οὐρανοῦς φερόντων.», PG 61.510.

³⁰ Γκαβαρδίνης, *Πενθέκτη*, 295.

³¹ ACO II.2.4.61¹.

³² CCCOGD 1.145· βλ. Bright, *Canons*, σ. 197-198· L'Huillier, *Disciplinary work*, σ. 247-251· Χριστινάκη, *Ἀρχὴ νομιμότητος*, I, §46, σ. 147. Γιὰ τὴν ἀντίστοιχη φιλανθρωπία τοῦ βασιλέως καὶ τὴν σχετικὴ πολιτικὴ ἰδεολογία βλ. Τρωϊᾶνος Σ. «Ἡ ἔννοια τῆς φιλανθρωπίας στοὺς ἰουστινιάνειους καὶ μεταἰουστινιάνειους νόμους», *Βυζαντινὰ* 29 (2009) 13-43.

³³ *Ἰω.* 10.11 «Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων.», Nestle E. - Aland B. et al., *Novum Testamentum (Graece)*, Stuttgartiae, ²⁸2012, σ. 253. Περὶ τῆς ποιμαντικῆς ἐμπειρίας τοῦ ποιμένος βλ. Κορναράκης Γ., *Ἐγχειρίδιο Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας*, ἐκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, ²2016, σ. 25-27.

³⁴ ACO II.2.4.61¹⁻².

³⁵ Περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης τοῦ Θεοῦ βλ. Καλλιακμάνης, *Λεντίφ ζωννόμενοι*, I, σ. 141 κέξ.

³⁶ Σεβηριανὸς Γαβάλων, *Εἰς τὸν νιπτῆρα*, 2: «Ἐμίξε τῇ φιλανθρωπία τὴν δικαιοσύνην καὶ δίκαιον καλεῖ καὶ φιλάνθρωπον ἴν' ὅταν δίκαιον ἀκούσης, φοβηθῆς τὴν κρίσιν, ὅταν δὲ φιλάνθρωπον, προσδράμης τῇ μετανοίᾳ. Καὶ οὐ κηρύττει τὴν φιλανθρωπίαν ἀπόλυτον οὔτε τὴν δικαιοσύνην γυμνὴν. Ἐὰν γὰρ μόνην τὴν δικαιοσύνην κηρύξῃ, ἀπαγορεύει τοὺς τῷ ἐλέει ἐλπίζοντας, καὶ ἐὰν μόνην τὴν φιλανθρωπίαν εἴπῃ, εἰς καταφρόνησιν ἄγει τοὺς ἀμελεστέρους. «Ἐλεῆμων καὶ οἰκτίρων καὶ δίκαιος κύριος ὁ Θεός.» Συνῆψε μὲν δικαιοσύνη φιλανθρωπία, ἀρχὴν δὲ καὶ ἐπισφράγισμα τοῦ ρήματος ἐλεημοσύνην ἔθηκεν.», Wenger A., «Une homélie inédite de Séverien de Gabala sur le lavement des pieds», *Revue des études byzantines* 25 (1967) 225-229. Γενικὰ περὶ τοῦ φόβου ἐκ τοῦ νόμου βλ. Καλλιακμάνης Β., *Ἀπὸ τὸ φόβο στὴν ἀγάπη*, ἐκδ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη, 2005, σ. 119 κέξ.

³⁷ Θεοδώρητος Κύρου, *Ἑρμηνεία Ψαλμῶν*: «Τὰς γὰρ τοῦ ἐλέους πηγὰς τοῖς ἀνθρώποις προσχέει· ἔχει δὲ καὶ δικαιοσύνην, τοὺς ἀδικοῦντας κολάζει μεταμελεῖα χρήσασθαι μὴ βουλομένους. Δις μέντοι τοῦ ἐλέους μνημονεύσας, ἅπαξ τῆς δικαιοσύνης ἐμνήσθη. Νικᾷ γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία τῆς δικαιοσύνης τὴν ψῆφον.», PG 80.1797, καὶ βλ. Φώτιος, *Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους*: Staab K., *Pauluskommentar aus der griechischen Kirche aus Katenenhandschriften gesammelt*, Münster, 1933, σ. 475²⁹.

τόσο γλαφυρά εκφράζεται και από το ποιητικό τάλαντο του Ανδρέου Κρήτης (*Μέγας Κανών*, ὠδή α΄.13):

*Εἰ καὶ ἤμαρτον, Σωτήρ,
ἀλλ' οἶδα ὅτι φιλόανθρωπος εἶ·*

πλήττεις συμπαθῶς

καὶ σπλαγχνίζει θερμῶς·

(: τιμωρεῖς με συμπάθεια καὶ σπλαγχνίζεσαι με θερμότητα)

δακρύοντα βλέπεις

καὶ προστρέχεις συμπαθῶς,

ἀνακαλῶν τὸν ἄσωτον.³⁸

Ἡ Ἐκκλησία ἔχει ἐμπιστευθεῖ στὸν ἐπίσκοπο τὶς πολύτιμες ψυχὲς τῶν πιστῶν (Ἀποστ.41: *τὰς τιμίας τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς αὐτῶ πιστευτέον*)³⁹, ὁ ὁποῖος –πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων ρυθμίζει ὁ κανόνας– χρειάζεται νὰ ἀγρυπνεῖ ὑπὲρ αὐτῶν⁴⁰ καὶ νὰ φροντίζει γι' αὐτὲς νυχθημερὸν ὡς Θεοῦ ἐφορῶντος (Ἀποστ.38)⁴¹. Ἡ μέθοδος τοῦ πνευματικοῦ⁴² ὡς μίμησις θείας δικαιοσύνης τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὸν δικαστὴ καὶ ἐφαρμοστὴ τῆς κοσμικῆς δικαιοσύνης, ἀφοῦ τὸ *παρ' ἀνθρώποις δίκαιον ἀπεστέρηται τοῦ ἐλέους*⁴³, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸ δίκαιο τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο ἐπιτάσσει τὴν πρόταξη τοῦ ἐλέους κατὰ τὴν ἐξατομίκευση⁴⁴, ἢ ὁποῖα διαπνέεται ἀπὸ τὴν βασικὴ ἀρχὴ τῆς ποιμαντικῆς καὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου, *ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν μέτρον τοῖς πᾶσι*⁴⁵.

³⁸ Giannouli A., *Die beiden byzantinischen Kommentare zum Großen Kanon des Andreas von Kreta*, [Wiener Byzantinistische Studien, 26], Wien, 2007, σ. 184· βλ. καὶ Χρήστου Π., *Ὁ Μέγας Κανὼν Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης*, Θεσσαλονίκη, 1952, σ. 40.

³⁹ SC 336.288¹⁶⁷⁻¹⁶⁸.

⁴⁰ *Εβρ.* 13.17: «αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ὡς λόγον ἀποδώσοντες», Nestle – Aland, σ. 351· περὶ ἀγρυπνίας τοῦ πατριάρχου βλ. Miklosich F. - Müller J., *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, V, Vindobonae, 1860, σ. 541· περὶ ποιμαντικῆς ἐπαγρύπνησης βλ. Γκίκας, *Ποιμαντικὴ Θεραπευτικὴ*, σ. 211 κέξ. Περὶ δὲ τῆς συμβολικῆς σημασίας τῆς ἀγρυπνίας τοῦ βασιλέως βλ. Letsios D., «Die “vigilantia Caesaris” am Beispiel des “schlaflosen” Justinian», *Studien zur Geschichte der römischen Spätantike (Festgabe für Professor Johannes Straub)*, Athen, 1989, σ. 122-146.

⁴¹ SC 336.286¹⁴⁵.

⁴² Ὁ χαρακτήρας τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας εἶναι χριστοκεντρικὸς καὶ ἀνθρωποκεντρικὸς, βλ. Γκίκας Α., *Μαθήματα Ποιμαντικῆς*, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη, ⁵2004, σ. 58 κέξ· Γιαννακοπούλου, *Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ*, σ. 65 κέξ.

⁴³ Εὐθύμιος Ζυγαβηνός, *Ἐξήγησις τῆς Βίβλου τῶν Ψαλμῶν*, 142.1γ': «Ὁ δὲ Χρυσόστομος (PG 55.448) ἀλήθειαν μὲν ἐνταῦθα λέγει, τὸν ἀληθινὸν ἔλεον, δικαιοσύνην δὲ, τὴν φιλανθρωπίαν· μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ἀληθῶς ἐλεεῖ, καὶ μόνη ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη φιλανθρωπία κεκέρασται· τὸ γὰρ παρ' ἀνθρώποις δίκαιον ἀπεστέρηται τοῦ ἐλέους.», Raffan J., *Zigabenus' Psalter Commentary*, (ἠλεκτρονικὴ κριτ. ἔκδοσις), σ. 744 (πβ. PG 128.1277).

⁴⁴ Γιαννακοπούλου, *Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ*, σ. 69: «Κατ' ἀναλογία αὐτὴ ἡ θεϊκὴ καὶ παιδαγωγικὴ ἀρχὴ τῆς ἐξατομικεύσεως πρέπει νὰ τηρῆται στὴν ἀσκηση τῆς Ποιμαντικῆς Συμβουλευτικῆς καὶ καθοδήγησεως. Πρέπει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψη ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ ἢ μοναδικότητος τοῦ κάθε ἀνθρώπου, μετὰ τὶς φυσικὰ καταβολὰς του, τὴν προϊστορίαν του, τὸν παράγοντα τῆς κληρονομικότητός του, τὴν ἡλικία, τὰ φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα προσόντα του, τὰ τάλαντα, τὶς ἀρετὰς, τὶς ἀδυναμίες καὶ ἐφέσεις του, τὸ πνευματικὸ καὶ μορφωτικὸ ἐπίπεδό του, τὸ ἀξίωμα, πὸν τυχὸν κατέχει, τὶς συνθήκες, ὑπὸ τὶς ὁποῖες διαβιώνει, τὰ κίνητρα τῶν λόγων καὶ τῶν ἔργων του.»· Γκαβαρδίνας, *Πενθέκτη*, σ. 295.

⁴⁵ Βασίλειος Καισαρείας, *Ὅροι κατ' ἐπιτομήν*, 203 (PG 31.1217A).

Ἡ ἀμαρτία παραλληλίζεται μὲ νόσο (ἀρρώστημα ψυχικόν, ἀρρώστια, νόσημα)⁴⁶ πολύμορφη καὶ πολυειδῆ, πού ἀπαιτεῖ ἐντατική θεραπεία, ἀφοῦ ἀποκαλυφθεῖ ἐπακριβῶς ἢ φύση τοῦ προκληθέντος τραύματος στὸν ἐκάστοτε ἄνθρωπο⁴⁷, τὸν ὁποῖον ἐξωθεῖ ἀπὸ τὸν δρόμο πρὸς τὴν ἄνω λαμπροφορίαν⁴⁸ καὶ τὸν ὀδηγεῖ πλανώμενον στὸν δρόμο τοῦ πνευματικοῦ θανάτου⁴⁹. Ὁ ἰατρὸς καὶ ποιμένας, τὸ ὄργανο τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἀνακαινιστικῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ⁵⁰, ὡς φιλόστοργος πατέρας⁵¹ ἀλλὰ καὶ ἀπηνῆς διώκτης τῆς ἀμαρτίας βυθοσκοπεῖ τὶς πτυχές τοῦ συγκεκριμένου προσώπου καὶ μὲ φόβο Θεοῦ προχωρεῖ στὴν ἐκρίζωτική ἐγχείριση πρὸς ἀποκατάσταση τῆς ἀσθενούσης φύσης τοῦ πιστοῦ· ποῖα χειρουργικὰ ἐργαλεῖα θὰ χρειαστοῦν ἐξαρτᾶται βέβαια ἀπὸ τὴν κάθε συγκεκριμένη περίπτωση· βασιζόμενος στὴν ἀρχὴ τῆς ἀναλογικότητας θὰ χρησιμοποιοῦσιν τὰ κατάλληλα φάρμακα ἀνάλογα μὲ τὴν φύση τῆς νόσου, δηλ. τὸ ἐπιτίμιο⁵² θὰ ἐπιλεγεῖ ἀναλόγως πρὸς τὴν διάθεση καὶ ἐτοιμότητα τοῦ χειμαζομένου πιστοῦ⁵³, ὅπως ἂν θεραπευθεῖ πᾶν ἀρρώστημα ψυχικόν⁵⁴.

5. Κανόνας Χρυσοστόμου (παλαιογραφική-ποιμαντική θεώρηση)

Ἄν καὶ οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ κυρίως ὁ Πενθ.102 περιγράφουν ἐπαρκῶς τὴν θεραπευτικὴ μέθοδο τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς ἐξατομίκευσης, ὥστόσο στὴν χειρόγραφη παράδοση τῆς κανονικῆς γραμματείας ἐμφανίζεται τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸν ΙΔ΄ αἰ. ἓνα συμπληρωματικὸ κείμενο, ὁ α΄ κανόνας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (Χρυσοστ.1) «περὶ ἐπιτιμίας τῶν ἀμαρτανόντων»⁵⁵, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα τοῦ Β΄ περὶ ἱερωσύνης λόγου τοῦ Χρυσοστόμου (t.a.q. 392).

Κανονικὰ κείμενα Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος συναριθμεῖται στοὺς μεγίστους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας⁵⁶, δὲν περιελήφθησαν στὸν *Νομοκάνονα ΙΔ΄* καὶ ὡς

⁴⁶ Καψάνης, *Ποιμαντικὴ Διακονία*, σ. 131. Περὶ τῆς ψυχικῆς δομῆς τοῦ ἀνθρώπου βλ. Κορναράκης Γ., *Στοιχεῖα Νηπτικῆς Ψυχολογίας*, ἐκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, ³2017, σ. 19 κέξ.

⁴⁷ Γρηγόριος Νύσσης, *Πρὸς Λητόιον*, καν. 2: SC 588.64⁸⁻¹⁰.

⁴⁸ ACO II.2.4.61⁸.

⁴⁹ Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Πρὸς Ἐφεσίους*: «...κατὰ φύσιν μὲν ἢ ἀρετὴ, παρὰ φύσιν δὲ ἢ κακία, καθάπερ ἢ νόσος καὶ ἢ υἰεῖα.», PG 62.21· Καψάνης, *Ποιμαντικὴ Διακονία*, σ. 131

⁵⁰ Μπαρδάκος Π., «Ἡ ἐν τῇ ἱερᾷ ἐξομολογήσει ἄφεσις τῶν ἀμαρτιῶν», *Τιμητικὸς Τόμος ἐπὶ τῷ ἱωβηλαίῳ Χρυσοστόμου Χατζησταύρου*, Ἀθήνα, 1961, σ. 7-9.

⁵¹ Περὶ τῆς πνευματικῆς πατρότητος βλ. Μαρτζέλος Γ., «Ὁ Μέγας Βασίλειος ὡς πρότυπο πνευματικῆς πατρότητος», *Χριστόδουλος: ἀφιερωματικὸς τόμος*, ἐκδ. Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα, 2010, σ. 743-770 (=Idem, *Ὁρθόδοξο δόγμα καὶ θεολογικὸς προβληματισμός*, [Φιλοσοφικὴ καὶ Θεολογικὴ Βιβλιοθήκη, 45], ἐκδ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη, 2011)· Καλλιακμάνης Β., «Μετάνοια καὶ πνευματικὴ πατρότητα», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Βελῶν Ἰωαννίνων* 4 (2007) 128 κέξ· Γκίκας, *Ὁ πνευματικὸς πατήρ*, Κούτσας Σ., «Ὁ πνευματικὸς πατήρ: ἢ πνευματικὴ πατρότης ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως», ἐκδ. Μητρόπολις Καλαβρυτῶν, Αἴγιο, 1995· Καλλιακμάνης Β., «Ἡ πνευματικὴ πατρότητα κατὰ τὸν ἀπόστολο Παῦλο», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ – Τμῆμα Θεολογίας* 4 (1994) 670 κέξ· Χριστοφορίδης Β., *Ἡ πνευματικὴ πατρότης κατὰ Συμεὸν τὸν Νέο Θεολόγο*, ἐκδ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη, 1977.

⁵² Κραγιόπουλος Σ., «Ὁ θεσμὸς τῶν ἐπιτιμίων στοὺς περὶ μετανοίας ἱεροὺς κανόνες», *Πρακτικὰ Α΄ Συμποσίου Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας καὶ Ἐξομολογητικῆς*, ἐκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1981, σ. 75-79.

⁵³ Καλλιακμάνης Β., *Ποιμαντικὴ καὶ Ἐκκλησιολογία*, ἐκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη, 2013, σ. 163 κέξ· Νησιώτης Ἀ., «Τὰ ἐπιτίμια», *Ὁ πνευματικὸς καὶ τὸ ἔργον του*, ἐκδ. Ἀπ. Διακονία, Ἀθήνα, 1959, σ. 93.

⁵⁴ Γρηγόριος Νύσσης, *Πρὸς Λητόιον*, καν. 1: SC 588.62.

⁵⁵ PG 119.725C

⁵⁶ Βλ. ἀπολυτικὸν ἐορτῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (Α΄ Ἰανουαρίου):

«Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστῆρας τῆς τρισηλίου Θεότητος
τοὺς τὴν οἰκουμένην ἀκτίσει δογμάτων θεῶν πυρσεύσαντας,

τοὺς μελιρρύτους ποταμοὺς τῆς σοφίας,

τοὺς τὴν κτίσιν πᾶσαν θεογονώσας νόμασι καταρδεύσαντας...»,

ἐκ τούτου δὲν περιλαμβάνονται στοὺς ἐπικυρωμένους ἀπὸ τὸν Πενθ.2⁵⁷, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ συγκαταλέγονται στὸ *corpus canonum* τῆς Ἐκκλησίας⁵⁸. Ἡ αἴγλη ὡστόσο τοῦ ὀνόματός του ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνάργεια τοῦ ταλαντούχου λόγου του τροφοδότησαν τὴν παρακανονικὴ φιλολογία, ὥστε –ἀκολουθώντας τὴν πεπατημένη ὁδὸ δημιουργίας πατερικῶν κανόνων– νὰ ἐξαγάγει τρία ἀποσπάσματα ἀπὸ ἔργα του φιλοδοξώντας νὰ τὰ παρουσιάσει ὡς κανονικὰ κείμενα. Ἔτσι, στὸ χφ. Τραπεζοῦντος τοῦ 1311⁵⁹ ἐμφανίζονται τρεῖς κανόνες, ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ὁποίων ἀφορᾷ τὴν ἐπιμέτρηση τῶν ἐπιτιμίων τῶν ἀμαρτανόντων καὶ τὴν ἀκολουθητέα ἐξατομικέυση. Ἡ χειρόγραφη παράδοση τῶν κανόνων Χρυσοστόμου φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι πολὺ παλαιά, ἀφοῦ δὲν ἀνευρίσκονται τέτοια κείμενα στὰ χφ. τῶν Θ'–ΙΔ' αἰ.⁶⁰

Ὁ Χρυσόστ. 1 κατὰ τὸ χφ. Τραπεζοῦντος τοῦ 1311⁶¹ παρουσιάζει ἐλάχιστες διαφορετικὲς γραφές σὲ σύγκριση μὲ τὴν χειρόγραφη παράδοση τοῦ κειμένου προελεύσεως⁶² τοῦ κανόνα, οἱ ὁποῖες σημειώνονται καθ' ἑξῆς: «Οὐχ⁶³ ἀπλῶς πρὸς τὸ τῶν ἀμαρτημάτων μέτρον δεῖ⁶⁴ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἀμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως, μὴ ποτε ράψαι τὸ διερρώγος βουλόμενος, χειρὸν τὸ σχίσμα ποιήσης, καὶ ἀνορθῶσαι τὸ καταπεπτωκὸς σπουδάζων, μείζονα ἐργάσῃ τὴν πτῶσιν· οἱ γὰρ ἀσθενεῖς καὶ διακεχυμένοι, καὶ τὸ πλέον τῆ τοῦ κόσμου δεδεμένοι⁶⁵ τρυφῇ, ἔτι⁶⁶ καὶ ἐπὶ γένει καὶ δυναστείᾳ μέγα φρονεῖν ἔχοντες, ἡρέμα μὲν καὶ κατὰ μικρὸν ἐν οἷς ἂν ἀμάρτωσιν ἐπιστρεφόμενοι, δύναιτ' ἂν, εἰ καὶ μὴ τέλεον, ἀλλ' οὖν ἐκ μέρους τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀπαλλαγῆναι κακῶν. Ἐὰν⁶⁷ δὲ ἀθρόον τις ἐπαναγάγῃ τὴν παιδευσιν, ἐκ⁶⁸ τῆς ἐλάττωνος αὐτοὺς ἀπεστέρησε διορθώσεως. Ψυχὴ γάρ, ἐπειδὴν⁶⁹ ἀπερυθριάσαι βιασθῇ, εἰς ἀνελπιστίαν⁷⁰ ἐκπίπτει· καὶ οὔτε προσηνέσι λόγοις εἴκει⁷¹ λοιπόν, οὔτε ἀπειλῇ⁷² κάμπτεται, οὔτε εὐεργεσίᾳ⁷³ προτρέπεται· ἀλλὰ γίνεται πολὺ χείρων τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ὁ Προφήτης κακίζων, ἔλεγεν· Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι καὶ⁷⁴ ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας. Διὰ τοῦτο πολλῆς δεῖται⁷⁵ συνέσεως τῷ ποιμένι⁷⁶ πρὸς τὸ περισκοπεῖν πάντοθεν τὴν τῆς ψυχῆς ἔξιν. Ὡσπερ γὰρ εἰς ἀπόνοιαν αἴρονται πολλοὶ καὶ εἰς ἀπόγνωσιν τῆς ἑαυτῶν καταπίπτουσι σωτηρίας, ἀπὸ τοῦ μὴ δυναθῆναι πικρῶν

PG 29.CCCXLV· γιὰ ἄλλες ἐκδόσεις βλ. Follieri He., *Initia Hymnorum Ecclesiae Graecae*, IV, [Studi e Testi, 214], Città del Vaticano, 1964, σ. 292.

⁵⁷ ACO II.2.4.24-25.

⁵⁸ Μενεβίσογλου Π., «Ὁ β' κανὼν τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου», *Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Βαρνάβαν Τζωρτζᾶτον*, Ἀθήνα, 1980, σ. 259-281.

⁵⁹ Μενεβίσογλου Π., *Δύο πολύτιμα χειρόγραφα ἱερῶν κανόνων*, [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, 20], Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 71-77.

⁶⁰ Μενεβίσογλου Π., «Οἱ πατερικοὶ κανόνες καὶ ἕτερα «πατερικὰ κείμενα» ἐν ταῖς κανονικαῖς συλλογῆς», *Κληρονομία* 14 (1982) 125-161, σ. 144.

⁶¹ ΡΠ 4.387 (ἐκ χφ. Τραπεζοῦντος, α. 1311), πβ. PG 119.725C-727B (= Leunclavius I., *Ius graecoromanum*, I, Francofurti, 1596, σ. 186-187).

⁶² SC 272.114¹¹-116³⁹.

⁶³ SC 272.114¹¹: Οὐ γὰρ

⁶⁴ SC 272.114¹²: δεῖ καὶ

⁶⁵ SC 272.114¹⁷: προσδεδεμένοι

⁶⁶ SC 272.114¹⁸: ἔτι δὲ

⁶⁷ SC 272.114²¹: κακῶν· ἂν

⁶⁸ SC 272.114²²: καὶ

⁶⁹ SC 272.114²³: ἀπαξ

⁷⁰ SC 272.114²⁴: ἀναλησίαν

⁷¹ SC 272.114²⁵: εἴκει λόγοις

⁷² SC 272.114²⁵: ἀπειλαῖς

⁷³ SC 272.114²⁵⁻²⁶: οὐκ εὐεργεσίαις

⁷⁴ SC 272.114²⁸: om.

⁷⁵ SC 272.114²⁹: δεῖ τῆς

⁷⁶ SC 272.114²⁹⁻³⁰: καὶ μυρίων ὀφθαλμῶν

ἀνασχέσθαι φαρμάκων, οὕτως εἰσὶ τινες, οἱ διὰ τὸ μὴ δοῦναι τιμωρίαν τῶν ἁμαρτημάτων ἀντίρροπον εἰς ὀλιγορίαν ἐκτρέπονται, καὶ πολλῶν⁷⁷ γίνονται χεῖρους, καὶ πρὸς τὸ μείζον⁷⁸ ἁμαρτάνειν προάγονται. Χρὴ τοίνυν μηδὲν τούτων ἀνεξέταστον ἀφεῖναι, ἀλλὰ πάντα διερευνησάμενον ἀκριβῶς, καταλλήλως τὰ παρ' ἑαυτοῦ προσάγειν τὸν ἱερώμενον, ἵνα μὴ ματαίως⁷⁹ αὐτῷ γίνηται ἡ σπουδή.»⁸⁰

Ἀκολουθώντας τὴν περὶ ἐξατομίκευσης παράδοση τῆς ἐκκλησίας ὁ Χρυσόστ. 1 ἐπιτάσσει τὴν ὑπὸ τοῦ πνευματικοῦ ἐκτίμηση ὄχι μόνον τῆς βαρύτητας τοῦ ἁμαρτήματος ἀλλὰ καὶ τῆς προαιρέσεως τοῦ ἁμαρτόντος (*Οὐ γὰρ ἀπλῶς πρὸς τὸ τῶν ἁμαρτημάτων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως⁸¹*), ὥστε νὰ μὴ προκαλέσει ἐπιδείνωση τῆς κατάστασης (*μὴ ποτε... βουλόμενος... ἀνορθῶσαι τὸ καταπεπτωκὸς σπουδάζων, μείζονα ἐργάση τὴν πτώσιν⁸²*). Γι' αὐτὸ προτείνει σὲ δύσκολες περιπτώσεις ὄχι τὴν ἀπότομη ἀλλὰ τὴν βαθμηδὸν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀκόμη καὶ ἂν τὸ ἀποτέλεσμα δὲν θὰ εἶναι ἐντελῶς ὀλοκληρωμένο (*ἡρέμα μὲν καὶ κατὰ μικρὸν ἐν οἷς ἂν ἁμάρτωσιν ἐπιστροφόμενοι, δύναντ' ἂν, εἰ καὶ μὴ τέλος, ἀλλ' οὖν ἐκ μέρους τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀπαλλαγῆναι κακῶν⁸³*), γιὰτὶ ἀλλιῶς ὁ πιστὸς μπορεῖ νὰ κυριευθεῖ δυστυχῶς ἀπὸ ἀπελπισία. Ἄρα ὁ ποιμένας χρειάζεται νὰ διαθέτει πολλὴ σύνεση καὶ διάκριση⁸⁴ ἐλέγχοντας κατὰ τὴν ἐξατομίκευση κάθε πτυχή του προσώπου τοῦ πιστοῦ (*Διὰ τοῦτο πολλῆς δεῖ τῆς συνέσεως τῶ ποιμένι καὶ μυρίων ὀφθαλμῶν πρὸς τὸ περισκοπεῖν πάντοθεν τὴν τῆς ψυχῆς ἔξιν.⁸⁵*), ὥστε νὰ παράσχει τὴν ἀνάλογη (*ἀντίρροπον⁸⁶*) ἐπιτιμιακὴ ἀγωγή. Ἔτσι, κατακλείεται ὁ Χρυσόστ. 1 ἐπιτάσσοντας νὰ ἐπιτελεῖ ὁ πνευματικὸς κατὰ τὴν ἐξατομίκευση τὴν κατ' ἀκρίβεια διερεύνηση ὅλης τῆς προσωπικότητος τοῦ ἁμαρτόντος, γιὰ νὰ χορηγήσει τὰ κατάλληλα φάρμακα, ὥστε ἡ ποιμαντικὴ φροντίδα του νὰ στεφθεῖ μὲ ἐπιτυχία (*Χρὴ τοίνυν μηδὲν τούτων ἀνεξέταστον ἀφεῖναι, ἀλλὰ πάντα διερευνησάμενον ἀκριβῶς, καταλλήλως τὰ παρ' ἑαυτοῦ προσάγειν τὸν ἱερώμενον, ἵνα μὴ μάταιος αὐτῷ γίνηται ἡ σπουδή⁸⁷*).

6. Ἐπιλογικὸ συμπέρασμα

Ἡ ἐξατομίκευση λοιπὸν ἀποτελεῖ θεμέλιο λίθο τῆς ποιμαντικῆς ἐπιστήμης καὶ διαγράφεται κατὰ ἀριστοτεχνικὸ τρόπο στὸν Πενθ.102, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ποιμένας καλεῖται νὰ ἐξερευνήσει μέχρι τὰ ἄδηλα καὶ κρύφια στοιχεῖα τοῦ προσώπου τοῦ ἁμαρτόντος καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἀρχιεπίσκοπος Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἀδιάφραστη μαρτυρία τοῦ Ψαλμοῦ (Ψ.22.1: *«Κύριος ποιμαίνει με...»⁸⁸*) ἐφαρμόζει τὴν πληρέστερη καὶ ἀπολύτως ἐξατομικευμένη θεοειδῆ ποιμαντικὴ ἐνέργεια σὲ κάθε

⁷⁷ SC 272.114³⁵: πολλῶ

⁷⁸ SC 272.114³⁵: μείζονα

⁷⁹ SC 272.114³⁸: μάταιος

⁸⁰ Απόδοση τοῦ Χρυσόστ. 1 στὴν νεοελληνικὴ βλ. Μπούμης Π., «Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ τὰ παραδιδόμενα κανονικὰ κεφάλαιά του», *Χρυσόστομικὸ Συμπόσιο*, ἐκδ. Ἀπ. Διακονία, Ἀθήνα, 2007, σ. 649-651.

⁸¹ SC 272.114¹¹⁻¹⁴.

⁸² SC 272.114¹⁴⁻¹⁶.

⁸³ SC 272.114¹⁹⁻²¹. Ὁ Χρυσόστ.1 ὡς πρὸς τὴν ἐξατομίκευση μνημονεύει καὶ τὴν καταγωγή (*γένος*) καὶ τὸ ἀξίωμα (*δυναστεία*) τοῦ ἁμαρτωλοῦ.

⁸⁴ Περὶ διακρίσεως τοῦ πνευματικοῦ βλ. Γκίκας, *Ὁ πνευματικὸς*, σ. 79-82.

⁸⁵ SC 272.114²⁹⁻³⁰.

⁸⁶ SC 272.116³⁴.

⁸⁷ SC 272.116³⁶⁻³⁹.

⁸⁸ *Septuaginta: Vetus Testamentum Graecum (auctoritate Academiae Scientiarum Göttingensis editum)*, τ. X (*Psalms cum odis*, ed. Rahlfs A.), Göttingen, ³1979, σ. 85.

πιστό⁸⁹. Ἐπομένως καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐξατομίκευσης ἀποτελεῖ μίμηση τῆς θείας φιλανθρωπίας⁹⁰ καὶ τελικὰ συνδέεται μὲ τὴν ἐπιμέτρηση ὅχι τῆς ποινῆς ἀλλὰ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐλέους ἀναλόγως πρὸς τὰ ἰδιαίτερα καὶ μοναδικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ πιστοῦ⁹¹, ὅπως ἐπιτάσσει ὁ Πενθ.102, ὁ ὁποῖος τὴν παρουσιάζει ὡς μία ὄχι ἐφ' ἅπαξ διαδικαστικὴ διεκπεραίωση⁹² ἀλλὰ συνεχῆ ἐναγώνια διαπροσωπικὴ σχέση (πρόσωπο πρὸς πρόσωπο⁹³) καὶ ἀγαπητικὴ μέριμνα τοῦ ποιμένου ἐναντι τῆς τραγικότητος⁹⁴ τοῦ πεπτωκότος καὶ νεκρουμένου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀναμένει τελικῶς τὴν θεραπεία καὶ ἀνάστασή του⁹⁵.

⁸⁹ Γιαννακοπούλου, *Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ*, σ. 68-69· Gillet L., *Ὁ ποιμὴν*, (μτφρ. Ἐ. Γκανούρη), ἐκδ. Ἑλλάδος, Αθήνα, 1970, σ. 11.

⁹⁰ Πβ. τὰ περὶ οἰκονομίας: Νικόλαος Μυστικός, Ἐπιστολὴ 32: «Οἰκονομία ἐστὶ μίμησις τῆς θείας φιλανθρωπίας, ἀρπάζουσα ἐκ στόματος τοῦ καθ' ἡμῶν ὠρυομένου θηρὸς τὸν μέλλοντα τῷ ἐκείνου ὀλεθρίῳ καταπίνεσθαι στόματι· ἀρπάζεται δὲ πάντως οὐχ ὁ πράττων τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ὁ ταύτης τῇ θείᾳ μεθόδῳ τῆς οἰκονομίας πόρρω καταστάς καὶ τὴν δίωξιν αὐτῆς ἀποκλίνας.», CFHB 6.236³⁷⁹⁻³⁸³.

⁹¹ Μουρατίδης Κ., *Χριστοκεντρικὴ ποιμαντικὴ ἐν τοῖς ἀσκητικοῖς τοῦ Μ. Βασιλείου*, Αθήνα, 1962, σ. 68.

⁹² Γιανναρᾶς Χ., *Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἥθους*, ἐκδ. Ἰκαρος, Αθήνα, ³2011, σ. 244: «Ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι νομικὴ πράξις.»

⁹³ Κορναράκης Ἰ., *Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ποιμαντικῆς φροντίδος καὶ ψυχοθεραπείας ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου*, ἐκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1986, passim· Idem, *Ψυχολογία καὶ πνευματικὴ ζωὴ*, ἐκδ. Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 2010, σ. 183 κέξ. (§25).

⁹⁴ Ματσούκας Ν., *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία*, III, ἐκδ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη, 1997, σ. 219-221.

⁹⁵ Γρηγόριος Νύσσης, *Πρὸς Λητόιον*, καν. 1: «πῶσις δὲ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ἀνάστασις δὲ ἡ ἐκ τοῦ πτώματος τῆς ἁμαρτίας ἀνόρθωσις», SC 588.62⁹⁻¹⁰.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

- ACO: Schwartz E. et al., *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, Berolini - Lipsiae, 1914-2016.
- B.: Βασιλικά, Scheltema H. – Holwerda D. – van der Wal N., *Basilicorum libri LX. Series A (Textus)*, [Scripta Universitatis Groninganae], Groningen etc., 1953-1988.
- Bright W., *The canons of the first four General Councils*, Oxford, ²1892.
- CCCOGD: *Corpus Christianorum - Conciliorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta*, Turnholti, 2006-.
- D.: Mommsen Th. - Krueger P., *Iustiniani Digesta*, [Corpus Iuris Civilis, I/1-2], Berolini, 1877.
- Joannou P., *Discipline générale antique (IIe-IXe s.)*, [Pontificia Commissione per la redazione del codice di Diritto Canonico Orientale. Fonti, 9], I-II, Grottaferrata (Roma), 1962-1964.
- L'Huillier P., *The Church of the ancients councils (The disciplinary work of the first four Ecumenical Councils)*, N. York, 1996.
- Papagianni E. – Troianos S. – Burgmann L. - Maksimovič K., *Alexios Aristenos: Kommentar Zur "Synopsis Canonum"*, [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte - Neue Folge, 1], Berlin, 2019.
- PG: Migne J.-P., *Patrologiae cursus completus: Series Graeca*, τ. 1-161, Parisiis, 1857-1867.
- SC: *Sources Chrétiennes*, Paris, 1941-.
-
- Γιαννακοπούλου Β., *Συμβουλευτική Ποιμαντική*, έκδ. Κοράλλι, Αθήνα, 2014.
- Γκαβαρδίνιας Γ., *Ἡ Πενθέκτη οἰκουμενική σύνοδος καὶ τὸ νομοθετικὸ τῆς ἔργου*, [Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη, 4], έκδ. Ἐπέκταση, Κατερίνη, 1998.
- Γκίκας Ἀ., *Ὁ πνευματικὸς καὶ τὸ μυστήριον τῆς μετανοίας*, έκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη, 2002.
- Γκίκας Ἀ., *Ποιμαντικὴ Θεραπευτικὴ*, έκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη, 2016.
- Καλλιακμάνης Β., *Λεντίω ζωννόμενοι*, τ. I (Μεθοδολογικὰ πρότερα τῆς Ποιμαντικῆς), τ. II (Ἐκκλησιολογικὸς χαρακτήρας τῆς Ποιμαντικῆς), έκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη, 2005.
- Καψάνης Γ., *Ἡ ποιμαντικὴ διακονία κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας*, έκδ. Ἄθως, Πειραιεύς, 1976.
- Μενεβίσογλου Π., *Ἱστορικὴ εἰσαγωγή εἰς τοὺς κανόνας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Στοκχόλμη, 1990.
- Παπαδόπουλος Σ., *Πατρολογία*, I-III, Αθήνα, έκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, 1977-2010.
- ΡΠ: Ῥάλλης Γ. - Ποτλῆς Μ., *Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων*, I-VI, Αθήνησιν, 1852-1859.
- Τρωϊάνος Σ., *Οἱ πηγὲς τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου*, έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνὴ, ³2011.
- Χριστινάκη Εἰ., *Ἡ ἀρχὴ τῆς νομιμότητος στοὺς ἱεροὺς κανόνες*, I (Ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀναδρομικότητος στοὺς κανόνες τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων), [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte – Athener Reihe, 17], έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνὴ, 2007· τ. II (Ἡ ἀρχὴ τῆς μὴ ἀναδρομικότητος στοὺς κανόνες τῶν τοπικῶν συνόδων), [Νομοκανονικὰ ἀνάλεκτα, 10], έκδ. Γρηγόρης, Αθήνα, ²2018.
- Χριστινάκης Π., «Ἡ ἐπιμέτρηση τῆς ποινῆς κατὰ τὸν 102 κανόνα τῆς Πενθέκτης οἰκουμενικῆς συνόδου (μὲ ἀναφορὰ στὸ ἄρθρο 79ΠΚ)», *Ἀντικλήνωρ (Τιμητικὸς Τόμος Σ. Τρωϊάνου)*, έκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 2013, σ. 1861-1882.